

תוכן עניינים

1. מבוא 3
2. סייגים לאחריות פלילית –
הבחנה בין "סייגים לפליליות המעשה"
לבין "סייגים למימוש האחריות הפלילית" 4
3. חנינה כסייג למימוש האחריות הפלילית 8
4. סוגיית הביקורת השיפוטית
על סמכות הנשיא להעניק חנינה 13
5. משפט משווא – מוסד החנינה בארה"ב ובריטניה 19
6. סיכום 22

1. מבוא

סמכות החנינה וההיקף שלה הינם ייחודיים במשפט הפלילי הישראלי. סמכות נשיא המדינה לחון עבריינים חלה על מי שהורשע בפלילים, על נאשם בפלילים, על החושד בפלילים ואף על מי שהוגשה נגדו תלונה, אך טרם נפתחה חקירה משטרתית בעניינו.

למעשה לנשיא המדינה מוקנית סמכות להתערב, על ידי חנינה, בפעולות הרשות השופטת ובביצוע החלטותיה וזאת, למעשה, בהיעדר הסדר ברור של דרך הענקת חנינה, טעמיה ושיקוליה.

מקור סמכות החנינה של נשיא המדינה הינו בסמכות הכתר הבריטי לחון: בכוחו של הריבון (המלך) לקבוע משפט, להשית אחריות ולהטיל עונש הולם בפלילים. מקור סמכות החנינה בישראל היה בסעיף 14(א) לפקודת סדרי שלטון ומשפט, התש"ח-1948. מתוקפה של פקודה זו הייתה נתונה סמכות החנינה בידי הממשלה הזמנית. חוק המעבר, התש"ט-1949 העניק את סמכות החנינה לנשיא המדינה. היום מפעיל נשיא המדינה סמכות זו מכוח סעיף 11(ב) לחוק-יסוד: נשיא המדינה.

סעיף 149 לחוק סדר הדין הפלילי קובע כי לאחר תחילת המשפט רשאי הנאשם לטעון "טענות מקדמיות" ובהן חנינה – סעיף קטן (9) ולכאורה מדובר בזכות דיונית של הנאשם. ואולם, כפי שיפורט במסגרת עבודה זו, לפי כתיבת המלומדים, דברי הסבר של המחוקק ופרשנות בית המשפט העליון, חנינה בפועל שייכת לקבוצת הסייגים **לאחריות פלילית** ולתת קבוצה של הסייגים **למימוש האחריות הפלילית**, ואף אם הסייגים למימוש האחריות הפלילית מוסדרים בדברי חקיקה דיוניים, אין בכך כדי לשנות את מהותם ואת היותם קטגוריה במשפט הפלילי המהותי.

מטרתה של עבודה זו הינה לבחון את מוסד החנינה, אופיה המיוחד של סמכות החנינה והשיקולים המונחים ביסודה, כולל סמכות הנשיא לבטל תקופת התיישנות ותקופת מחיקה של הרשעה בפלילים של אדם בהתאם לסעיף 18 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, תשמ"א-1981. זאת תוך השוואת מוסד החנינה בישראל להסדרים דומים במשפט זר, ותוך התייחסות לשיח המשפטי שקיים היום בכל הנוגע לשאלה האם סמכות החנינה של נשיא המדינה ניתנת לביקורת שיפוטית ואם כן מה היקף הביקורת השיפוטית הזאת.

2. סייגים לאחריות פלילית – הבחנה בין "סייגים לפליליות המעשה" לבין "סייגים למימוש האחריות הפלילית"

פרופ' ש"ז פלר מציין בספרו **יסודות בדיני עונשין (כרך ב)** כי בנוסף לשני הרבדים העיקריים לקיום האחריות הפלילית – עושה בעל כשרות פלילית שמבצע מעשה שהוא ביטוי התנהגות ברצייה והיותו של המעשה בעל נתונים שיש בהם כדי לספק את הדרישות של ההגדרה של עבירה פלילית – יש רובד נוסף, בעל אופי שלילי – העדר עילה ששוללת פליליות האירוע או עילה ששוללת את מימוש האחריות הפלילית. עילות אלה מהוות **סייגים לאחריות פלילית**.

הסייגים לפליליות המעשה (כגון: זוטי דברים, כורח, הגנה עצמית ועוד) והסייגים למימוש אחריות הפלילית (כגון: התיישנות, חסינות וחנינה) מהווים את הרובד השלישי והאחרון בתשתית.

במאמרו **על הזיקה המבנית – אם בכלל – של סייג לאחריות פלילית, למשקל הראיות הנדרש לשם הוכחתו**¹, מציין פרופ' פלר כי סימן ב' לפרק ה'1 לחוק העונשין שכותרתו "סייגים לפליליות המעשה" מתייחס לעילות ששוללות את פליליות של המעשה שנעשה בתנאים מסוימים, תוך הגדרה ספציפית של כל תנאי ותנאי, אשר בקיום התנאים הללו מתגבשת העילה². הכינוי "סייג" מתייחס לכל אחת מהעילות מכוח הכותרת הנ"ל ואילו המשמעות המשפטית המשותפת של כל העילות האלה הינה ש"לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה" בתנאים של ה"סייג כאמור.

השם המשותף "סייג" הינו סמנטי בלבד, שכן ניתן גם להשתמש במונח "הגנה" וכן בכל כינוי אחר הנהוג בעבר וממשיך להיות בשימוש גם היום מכוח דברי החקיקה שקדמו לתיקון 39 לחוק העונשין, שכן הספציפיות של כל אחד מהסייגים באה לידי ביטוי בתנאים מיוחדים הנדרשים לצורך גיבושו, כאשר הנפקות המשותפת לכל הסייגים, הנובעת מהתוכן הספציפי של כל אחד מהם, הינה שלילת פליליות המעשה:

"... העיקר, ההכרחי והמספיק הם שמדובר בעילה המוגדרת כדין על תנאי גיבושה,

והשוללת את פליליותו של מעשה שנעשה בתנאים אלה"³

פרופ' פלר מציין כי לפי כותרתו, יועד פרק ה'1 לוק העונשין להסדיר את הנושא של ה"סייגים לאחריות פלילית", אך למעשה הסדיר רק חלק מהם – "הסייגים לפליליות המעשה" בלבד, כאמור בכותרת סימן ב' שבפרק זה. פרק ה'1 היה אמור לכלול סימן נוסף (סימן ג') שאמור היה להסדיר את ה"סייגים למימוש האחריות הפלילית" למיניהם.

פרופ' פלר חוזר על כך במאמרו **קודיפיקציה במשפט הפלילי – עקרונות יסוד והיבטים השוואתיים**⁴, וטוען כי לא ניתן להתעלם מהעובדה כי במערכת דיני העונשין ישנה התייחסות רק לסייגים לאחריות פלילית ששוללים את פליליות התנהגותו של אדם, אך חסרה בה לחלוטין כל התייחסות לסייגים למימוש האחריות הפלילית, והכוונה היא להתיישנות העבירה ולהתיישנות העונש, לחנינה כללית המוענקת בידי הרשות המחוקקת ולחנינה האישית⁵.

על המשפט א תשס"א, 261¹

שם, בעמ' 267²

שם, בעמ' 268³.

ש"ז פלר, **קודיפיקציה במשפט הפלילי – עקרונות יסוד והיבטים השוואתיים**, משפט וממשל ג תשנ"ה, 245⁴

שם, בעמ' 249⁵.